

DLA doktori értekezés tézisei

TAMÁSI LÁSZLÓ ANDRÁS

**A MAGYAR NŐIKARI KÓRUSMŰVÉSZET
1990-2010 KÖZÖTT**

**Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28. számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok
besorolású doktori iskola**

Budapest

2014

I. A kutatás előzményei

Az elmúlt 40 évben karnagyként, versenyek, fesztiválok, szakmai beszélgetések, karnagy kurzusok résztvevőjeként vagy zsűritagjaként aktív szereplője vagyok a magyar kórus-zenei életnek. Így közelről tanulmányozhattam a hazai kórusmozgalom különböző rétegeit, ezen belül a kórus-zene jelenlegi helyzetét. Belülről és kívülről is folyamatosan analizálhattam, milyen mértékben vannak jelen a vokális kultúra hagyományai és újításai, a szöveg és a zene kapcsolatának vagy az elmúlt korok zenéjének jellegzetességei a XX-XXI. században komponált művekben. Eddigi munkám során azt tapasztaltam: az egyes kórusművek betanítása során a karnagy elengedhetetlen feladata, hogy megvilágítsa a művek háttérét a különböző típusú, adottságú kórusok, s azon belül az eltérő érdeklődési körrel és zenei felkészültséggel rendelkező kórustagok számára. Úgy gondolom, ha az énekesek figyelmét a zene ábrázoló jellegére, a szöveg és zene kapcsolatára irányítom, sikerül közelebb kerülniük a kompozíció lényegéhez, tartalmi mondanivalójához. Így nagyobb a lehetőség a tudatos, átélt produkció megvalósítására.

Jelen dolgozat a magyar kortárs nőikari kórusművészetre, ezen belül is annak csak egyik szegmensére, az a cappella művekre fókuszál. Ezen keresztül igyekeztem bemutatni azt a zenei sokszínűséget, a stílusoknak, zeneszerzői és karnagy gondolkodásnak azt a sokrétű színskáláját, amely meghatározóan alakítja az amatőr és hivatásos kórusok repertoárját, s izgalmassá teszi az elmúlt negyed évszázad magyar nőikari kórusművészetének alkotásait. A tanulmány szemlélteti, hogy milyen széles háttérrel kell rendelkeznie a karnagnak, a kotta kézbevételeitől a hangversenytermi bemutatóig, hiszen az eddig megjelent szakirodalmak nem tárgyalják a zeneszerzők, karnagyok, a produkciót ténylegesen létrehozó kórusok és annak tagjainak indíttatásait, elvárásait, intellektuális és érzelmi attitűdjeit. A műjegyzék összeállításánál, illetve a dolgozatban illusztrált művek esetében a sajátos elemek szemléltetésénél arra törekedtem, hogy minél szélesebb palettát nyújtsak a téma iránt érdeklődőknek, s így majd saját lehetőségük szerint választhatnak az összegyűjtött művek közül. E nagy mennyiségű kompozíció esetében nem törekedtem a művek önálló elemzésére, tudományos vizsgálatára, mert a dolgozat keretei ezt nem teszik lehetővé, azonban dolgozatom legfontosabb részének tartom, hogy karnagyok, zeneszerzők elé tárjam, milyen is az a helyzetkép, amely a jelenkori magyar kórusirodalomnak e szegmensét jellemzi.

II. Források

Az értekezés megalapozásához az elmúlt negyed évszázad olyan szakmai megbeszéléseinek, konferenciáinak az anyagát tekintem át, amelyek a zeneszerzői és karnagy indíttatásokra fókuszáltak. A számos ilyen témájú kerekasztal beszélgetésből három időszak négy találkozóját emeltem ki, amelyek egyfelől körülölelik (1987, illetve 2012), másfelől a periódus felező idejében (2001-2002) részletesebben tárgyalják a fenti tárgykört. A négy kerekasztal beszélgetés anyaga közül az 1987-est saját hangfelvételeim között találtam meg. A 2001-es konferencia anyagát a debreceni Bárdos Szimpózium hangfelvételeiből jegyeztem le. A következő évi, 2002-es „Fiatal zeneszerzők a jövő kórusaiért” fórumbeszélgetés Kollár Éva szerkesztésében jelent meg, mint az Első Magyar Karvezető Konferencia anyaga. A 2012-es konferencia anyagát ismét az az évi debreceni Bárdos Szimpózium felvételeiből emeltem ki.

A dolgozat feladatának tekintette az elmúlt negyed században létrejött nőikari kórusirodalom gazdag termésének lajstromba vételét. Az anyag mennyisége miatt az összeállított gyűjtemény kizárólag az 1990 után komponált a cappella művek feltérképezésére fókuszált. Egyediségét bizonyítja, hogy ilyenfajta összeállítás nem készült még. Az adattár a nőikari a cappella kórusirodalommal kapcsolatban olyan információkat tartalmaz, amelyek külön-külön megtalálhatók az Editio Musica Zeneműkiadó, az Ars Nova Kiadó, az Akkord Zenei Kiadó, a Kontrapunkt Zeneműkiadó Kft., a Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet és külföldi kiadók honlapjain, valamint magán-kiadásban már nyomtatásban megjelent kottákon. A lehetőségektől függően mindegyik zeneszerzővel igyekeztem személyesen is felvenni a kapcsolatot, így az ő kiegészítésükkel a jegyzékbe a kéziratban lévő művek is belekerülhettek. Valamennyien készséggel segítettek, hogy gyűjtőmunkám minél teljesebb lehessen. Világosan kitűnik, hogy bőven akad még „fiókban megbújó” kompozíció, amely mind arra vár, hogy kórusaink bemutassák őket.

A témához kapcsolódik négy karnagy kolléga – Mindszenty Zsuzsanna, Török Ágnes, Berkesi Sándor és Tardy László – véleménye. A velük folytatott beszélgetés anyagával, s annak konklúzióival egészítettem ki a fenti szakmai konferenciák tanulságait. A kórus és a kortárs zene kapcsolatának tanulmányozásához olyan kórusénekeseket kerestem, akik az elmúlt 15-20 évben olyan együttesben énekeltek, ahol a kortárs művek folyamatosan repertoáron voltak és vannak. A kérdésfeltevés szempontjából a legcélravezetőbb volt a 35 éves debreceni Kölcsey Kórus tagjaihoz fordulnom. Az interjúkat ennek az együttesnek a tagjaival készítettem.

III. Módszer

A magyar kortárs nőikari a cappella irodalom összegyűjtését hosszú idővel ezelőtt, 1975 körül kezdtem, s gyűjteményem azóta gyarapodik. Dolgozatom gondolatmenetének alapjául a gyűjtési folyamat tapasztalatai, valamint a zeneszerző-karnagy kerekasztal beszélgetések tanulságai szolgálnak. Ezek alapján mutatom be a tipikusan magyar kóruszene sajátos elemeit. Igyekszem nyomon követni a jellegzetes elemeknek a mai napig tartó változását – a hagyományok követését, vagy éppen az attól való elfordulást.

A dolgozat módszerének vezérfonala: bemutatásra kiemelni néhány jellegzetes típust a kortárs szerzők nőikari művei közül; láttatni a téma- és szövegválasztásban érvényesülő külső vagy belső zeneszerzői kényszereket; végül föltérképezni a művészeti, esztétikai irányzatoknak és gondolatoknak a kompozíciós munkára és az egyes szerzők stílusára, gondolkodásmódjára gyakorolt hatását.

A zeneszerzők számos paraméterre figyelnek, amikor szöveget választanak leendő művükhöz. Ez természetesen nem mindig jelent kényszert számukra, csak fontos tényező, hogy milyen a vers, milyen hosszú legyen a mű, örömmel fogják-e énekelni a kórusok, szívesen fogja-e vezényelni a karnagy, tetszik-e majd a közönségnek. A szövegkereséstől az anyag végső formába öntéséig sok mindenre összpontosítanak.

Ezért a kórusműveket elsősorban a szövegválasztás szempontjából volt célszerű megvizsgálni, ugyanis ez a szerzők és az előadók szempontjából jóformán elsődleges jelentőségű.

A vizsgálat következő lényeges része három kiválasztott – és számomra különösen fontos – nőikari a cappella madrigál néhány stíluselemének bemutatása. E művek bemutatják a zeneszerzői gondolkodás főntebb említett összetevőit, az elemzések ugyanakkor teret engednek a dolgozatíró szubjektív nézőpontjainak is.

A dolgozatban megtalálható másik jelentős gyűjtemény Kölcsey Ferenc szövegeinek megzenésítéseiből készült, összeállítására választott témám kutatásával kapcsolatban került sor. Ez az összegzés időigényes munka volt, mégsem érzem haszontalannak. Meggyőződésemmé vált: Kölcsey Ferenc megismerése nemcsak azért kötelességem, mert nemzeti Himnuszunknak ő a szerzője, hanem azért is, mert ő az általam 35 éve vezetett kórus névadója.

IV. Eredmények

Az egész tanulmány olyan hármass egységekre fókuszál, amely meghatározta választott témám egész gondolatmenetét. Első kiindulási pontként a zeneszerző-karnagy-kórus kapcsolatát, illetve a kortárs zenéhez fűződő indíttatásukat, véleményeiket illusztrálom. Ennek alapja a választott szakmai megbeszélések, konferenciák hangzó és annak lejegyzett vagy szerkesztett anyaga, illetve a kórustagok véleményeinek összegzése volt. A négy véleménycsere résztvevői Farkas Ferenc, Szőnyi Erzsébet, Kocsár Miklós, Daróci Bárdos Tamás, Huszár Lajos, Vajda János, Mohay Miklós, Tóth Péter, Gyöngyösi Levente, Horváth Márton Levente zeneszerzők, valamint Maklári József, id. Sapszon Ferenc, Szesztay Zsolt, Kövics Zoltán, Potyók Balázs, Baricsa Edit, Kollár Éva, Mindszenty Zsuzsánna, Szabó Dénes, Sebestyénne Farkas Ilona, Török Ágnes, Vinczeffy Adrienn, Tóth Ágnes, s még számos karnagy voltak. A felsorolásból is kitűnik, hogy ez a négy konferencia zeneszerzők és karnagyok tekintetében milyen széles spektrumot ölel fel – a legidősebb 1902-ben született Takács Jenőtől és 1905-ben született Farkas Ferencről a legfiatalabb generációhoz tartozó, 1983-ban született Horváth Márton Leventéig.

A dolgozat 2. fejezete a magyar nőikari a cappella kórusmű gyűjtemény konstrukciós elveit prezentálja. A gyűjtemény a terjedelme miatt nem kerülhetett bele a dolgozatba, ezért a Függelék 1. részében található. A közvetlen előzmények vázlatos bemutatása után, annak tükrében látható az a paletta, amely a zeneszerzők komponálási technikájának sajátos stílusjegyeiről, jellegzetességeiről, egy-egy szegmensébe nyújt betekintést.

A 3. fejezet 58 zeneszerző 461 műve alapján a zeneszerzők szövegválasztásának a táblázatban megtalálható szegmenséről nyújt specifikus összegzést. Lényeges szempont, hogy a szöveg izgassa a szerző fantáziáját és találkozzon azzal a gondolatisággal, ami a szerzőt éppen akkor jellemzi. A jó szöveg mozgásba hozza a zeneszerző fantáziáját, de adott esetben akár gátolhatja is a komponálásban. Ezért a zeneszerzők érdeklődése nemcsak a magyar, hanem a latin nyelv felé is nyitott, mert abban sokkal nagyobb szabadságot éreznek a prozódia terén. Latin szövegre bátrabban írnak polifon zenét, melizmákat, hiszen a szavak megértése ebben az esetben nem elsődleges kérdés. A nyelv holt mivolta segít abban, hogy szabadjára engedhessék fantáziájukat. E gondolatok zenei alkotásokkal való szemléltetésekor releváns tényező volt a vegyes és egyéb nyelvű művek említése is.

Ritkán fordul elő, hogy a zeneszerzők műveik címében is jelölik, milyen műfajú kompozíciót hoznak létre. Az előzmények tekintetében a 4. fejezetben logikusan következett egy olyan zenei műfaj kiválasztása, amely több zeneszerző kompozíciójának címében is

megjelenik. A gyűjteményben 11 olyan művet leltem, amelynek címében is megtalálható a *madrigál* kifejezés. A műfaj kialakulásának és stílusjegyeinek bemutatása után hármat választottam ki, amelyből kitűnnek világosan a műfaj tradicionális jellegzetességei, vagy éppen újfajta stílusjegyek megjelenését tapasztalhatjuk.

Elsőként Selmeczi György Zrínyi Miklós szövegére írt *Due madrigali* című kompozíciója első tételére esett a választásom, mert a gyűjtemény alapján is látható, hogy olasz nyelvre kevesen komponáltak, és ez a nyelv utal a legjobban a madrigál hőskorára.

Tóth Péter 2000-2004 között komponált *Magyar Madrigálok* című, 11 műből álló ciklusa a madrigálokból kialakított hagyományos sorozatokra emlékeztet. Az ilyen madrigál-jellegű kórusművekből felépített ciklikus struktúra a XVI-XVII. századi Itáliában virágzott. Azonban az elkövetkező évszázadokban ilyen típusú zenék alig, madrigálkomédiák pedig egyáltalán nem keletkeztek a XX. századig. Tóth Péter a sorozat szövegét dallamhoz nem kötött népi szövegekből merítette, ugyanakkor a ciklus zenéjében egy ütemnyi népdalidézetet sem találunk.

Kocsár Miklós *Négy madrigál* című kompozíciója Kölcsey Ferenc verseire íródott. A dolgozat címében is megjelenő „triquetra” /hármasság/ érvénye nemcsak zeneszerző-karnagy-kórus hármasságnak az 1. fejezetben tárgyalt kapcsolatára, vagy a három madrigál bemutatására vonatkozik. Az utolsóként elemzett kompozícióhoz újabb hármasság kötődik: *Kölcsey* Ferenc verséről, *Kocsár Miklós* kompozíciójáról és *Szilágyi Imre* képzőművész alkotásáról írok annak jegyében, hogy egy kórusnak és karnagyának milyen kötelezettségei vannak névadójával szemben.

Disszertációm legfontosabb, lehetséges eredményét abban látom, hogy összegezi az elmúlt negyedévszázad kíséret nélküli nőikari műveit. Ez az összegezés elsősorban karnagyoknak adhat segítséget kórusaik repertoárjának bővítésére, másrészt a zeneszerzőknek is biztatást ad, hogy érdemes komponálniuk. Remélhetőleg az is kitűnik mind az adatbázisból, mind pedig a konkrét elemzésekből, a kerekasztal beszélgetések tartalmának felidézéséből, hogy a repertoár ugyan a kortárs zene jegyeit viseli magán, de ennek ellenére más nyelven ugyanazokat a zenei-lelki élményeket, értékeket kínálja, mint a hagyományos, több évszázados kóruskultúra. A kórusrepertoár a maga gazdagságában a rendelkezésünkre áll, s kórusainkon a sor, hogy mai, őszinte élményekre éhező világunkban e lelki táplálékul szolgáló alkotásokat hangzó életre keltsék.

V.

Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

A Kölcsey Kórus 1990 utáni ősbemutatói

Balassa Sándor:

Tavaszi dal – Őszi dal Op.60 – 1997.12.07. – Debrecen

Köszöntő Op.23/7 – 1999. – Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar

Két szerelmes egy pár Op.73/a – 2002.04.18.– Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar

A Fény kapuja Op.73/b – 2002.04.18. – Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar

Karácsony Op.68 – 2004.05.02. – Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar

1. Harang csendül
2. De jó volna
3. Karácsonyi rege

Madaras énekek Op.37/a,b,c – 2006.03. – Bárdos Szimpózium, Debrecen

3. Arany-málinkó

Durkó Péter:

Természetzene – 1999.08.05. – Nemzetközi Kodály Szimpózium, Kecskemét

Hollós Máté:

Két nőikar Tóth Árpád verseire – 2006.09. – Debrecen

1. Arany felhők
2. Ma lelkemet...

Kocsár Miklós:

Négy madrigál – 2003.01.22. – Magyar Kultúra Napja, Szatmárcseke

1. Alkonyi dal
2. Elfojtódás
3. Bú kél velem
4. Szerelemhez

Kósa Gábor:

Credo – 2006.12.13. – Fészek Club, Budapest

Régi újságok – 2006.12.13. – Fészek Club, Budapest

Kovács Zoltán:

Kínai versek – 2006.12.13. – Óbudai Társaskör, Budapest

1. Bambuszok között
2. Éji egyedüllét
3. Őszi éjszakán

Mohay Miklós:

Három nőikar – 2001.03.23. – Bárdos Szimpózium, Debrecen,

1. Mire virítasz?
2. Ember, fa
3. Feltámadásról való ének

Három madrigál – 2008.03.14. – Bárdos Szimpózium, Debrecen

1. Olyan a lány
2. Csend van
3. Lányok ajkán

Sebők Péter:

Ave Maria – 2010.11.06., „Hajnalok völgye” Kortárs Zenei Fesztivál, Csáb

Sugár Miklós:

Ave maris stella – 2006.12.13. Fészek Club, Budapest

Dextera Domini – 2006.12.13. Fészek Club, Budapest

Szabó Ferenc János:

Vándor – 2009.05.15. Debreceni Egyetem ZK

Terényi Ede:

Veni, veni Jesu – 2001.12. – Debrecen

„...cum dulci jubilo” (Psallite...) – 2001.12. – Debrecen

Világok virága – 2001.03.23. – Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar

Resonemus – 2001. 03.23. – Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar

Tóth Péter:

Hold-ének – 1994.07.06. – Bartók Béla Nemzetközi Kórusverseny, Debrecen

Stabat Mater – 1997.12.06. – Debrecen

Felhők – 1998.12.13. – Debrecen

Gloria in excelsis – 1999.12.12. – Debrecen

Adjon Isten minden jót! (Magyar Madrigálok) – 2000.11.25. – Debrecen

Magas hegyen lakom (Magyar Madrigálok) – 2000.11.25. – Debrecen

Pékcsúfoló (Magyar Madrigálok) – 2000.11.25. – Debrecen

Magas hegyről foly' le a víz (Magyar Madrigálok) – 2000.11.25. – Debrecen

Szeretlek (Magyar Madrigálok) – 2001.11.25. – Debrecen

Elmehetsz már (Magyar Madrigálok) – 2000.11.25. – Debrecen

Bujdosó ének (Magyar Madrigálok) – 2000.11.25. – Debrecen

Bordal (Magyar Madrigálok) – 2000.11.25. – Debrecen

Átok-dal (Magyar Madrigálok) – 2001.12. – Debrecen

Nincsen már csillagom(korál) (Magyar Madrigálok) – 2005.04.02. – Budapest

Lángok – 2006.10.23. – Mátyás templom, Budapest

Amor profanus – 2009.04.04. – Debrecen

Dal a halálról – Téli madrigál – 2008.03.14. – Debrecen

O magnum mysterium – 2009.03.27. – Liszt Ferenc Zeneműv. Egyetem, Budapest

Stiamo Amor – 2010.04.16. – Debrecen

Zombola Péter:

Cantate Domino – 2011.11.05.– „Hajnalok völgye” Kortárs Zenei Fesztivál, Csáb